

RECENZJE I OMÓWIENIA

STUDIA POLONIJNE

T. 14. Lublin 1992

Czesław Stanisław Bartnik. *Formen der politischen Theologie in Polen*. Verlag Friedrich Pustet Regensburg 1986, s. 160 (Eichstaetter Materialien Bd: Abteilung Philosophie und Theologie 4).

Autor recenzowanej książki jest cenionym i znanym teologiem, kierownikiem katedry Teologii Historycznej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, członkiem Komitetu Nauk Filozoficznych Polskiej Akademii Nauk. W swych badaniach rozwija personalizm realistyczny. W tym duchu bada myśl chrześcijańską w relacji do świata, historii, kultury, życia społecznego, polityki oraz narodu. Jest autorem ponad 300 rozpraw i artykułów. Opublikował 14 pozycji książkowych.

Recenzowana praca może oddać duże usługi duszpasterstwu polonijnemu. Można ją polecić zresztą wszystkim interesującym się teologią polską, nie tylko specjalistom. Sprzyja temu klarowność ujęcia i stylu. Nie oznacza to jednak, że praca ks. Bartnika jest pozycją łatwą.

Autor omawianej książki poszukuje odpowiedzi na pytanie czy w łonie teologii powszechnej nie istnieją jakieś odcienie lub profile teologii "partykularnych", zapodmiotowanych w konkretnych Kościołach, np. w Polsce, w Niemczech, Austrii itd. (jest to przedmiot rozważań rozdziału I). Oczywiście partykularność nie oznacza tu sprzeczności z powszechnością teologii, lecz jakiś rodzaj dopełnienia prawdy uniwersalnej - jej ukonkretnienia, ubogacenia treścią. Autor stawia hipotezę, że jeśli się wyjdzie poza platonizm, to można wtedy przyjąć istnienie teologii partykularnych w łonie Kościoła katolickiego. I przykładem jednej z nich jest teologia w Polsce kształtująca się od ponad tysiąca lat. Omawiana praca zajmuje się przekładem uniwersalnej teologii katolickiej na formy społeczne i polityczne w Polsce na przestrzeni tego ponad milenium. Autor jest zdania i daje liczne dowody, że chrześcijaństwo nie tylko adoptowało się do profilu społeczno-politycznego Polski, ale również na swój sposób kształtowało życie społeczno-polityczne. Powstała szczególna symbioza między wartościami polskimi, doczesnymi a ogólnochrześcijańskimi. Wpływ chrześcijaństwa na życie społeczno-polityczne jest głębszy niż to się wydaje na pierwszy rzut oka i prawdopodobnie występuje w różnym stopniu w każdym kraju chrześcijańskim.

Rozdział II analizuje główne kierunki myślenia chrześcijańskiego w Polsce. Doktryna chrześcijańska zespolona z profilem myśli polskiej wytyczyły pewne podstawowe doktryny myśli, na które składają się w przypadku Polski personalizm (rozumiany ogólnie), społecznościowość (istnienie ducha społecznego w narodzie), żywość idei narodu jako prapierwotnej wspólnoty, historyzm (myślenie historyczne), moralizm (myślenie moralistyczne), praktycyzm (prakseologizm) oraz idealizm i mistycyzm. Zdaniem ks. prof. Bartnika - w partykularnej teologii polskiej nie było na znaczącą skalę myślenia abstrakcyjno-metafizycznego.

Rozdział II "Społeczno-polityczne idee przewodnie historii Polski", ukazuje w jaki sposób od początku w dziejach Polski, kształtowanych pod wpływem chrześcijaństwa, rozwijały się pewne wiodące idee społeczno-polityczne. Do nich zalicza autor:

1. ideę narodu jako społeczności prapierwotnej,
2. ideę budowy chrześcijańskiej Rzeczypospolitej ze wszystkich narodowości-przybyszów ze wszystkich krajów,
3. ideę tworzenia państwa przez dobrowolne unie z innymi narodami lub mniejszymi społecznościami samodzielnymi (księstwa),

4. ideę szczególnej troski o wolność, o prawa obywatelskie każdej osoby przeciwko wszelkiego rodzaju absolutyzmowi i totalitaryzmowi,
5. ideę powszechnej tolerancji religijnej i światopoglądowej,
6. ideę mobilizacji w sytuacjach powszechnego zagrożenia (Ojczyzna w niebezpieczeństwie),
7. ideę chrześcijańskiego posłannictwa wobec Europy i świata jako obrony podstawowych wartości ludzkich,
8. wewnątrz kraju idea postawy ludzkiej - w życiu zbiorowym brak indywidualizmu (s. 41 nn). Autor podkreśla, iż Polak ceni sobie właśnie humanistyczne nastawienie wobec drugiego człowieka.

Rozdział IV przedstawia rolę Kościoła w procesie socjalizacji i personalizacji społeczeństwa. Kościół i państwo były rozumiane od początku jako pewna diada (dwa bieguny) jednej rzeczywistości wzajemnie się uzupełniające. Kościół spełniał swoje zadanie socjalizacji najpierw na ducha religijnego a następnie na obszary życia świeckiego. Starał się przeniknąć wszystkie dziedziny życia Słowem Bożym, etyką, sakramentem, sumieniem. Starał się, żeby programy społeczno-polityczne były lepsze, doskonalsze, bardziej ludzkie. Starał się wreszcie, by w życiu społecznym kierowano się wartościami chrześcijańskimi, jak: prawda, dobro, piękno. Unikał skrajności w koncepcji życia społeczno-politycznego. Nadawał sens chrześcijański życiu społecznemu, dbał szczególnie o rodzinę, aby była komórką społeczną i kościelną, czyli zarazem Kościołem domowym. Już od XIV w. kształtowała się karta praw rodziny (s. 70). Przy tym wszystkim unikano skrajnego kolektywizmu czy socjologizmu, dlatego rozwijano jednocześnie prawa człowieka. Wyrażnie ukasztaltowały się one od XV w. i proces ten trwa w istocie do dzisiaj. Książd prof. Bartnik wynajduje ich aż dwadzieścia (s. 73 n). Następnie życie społeczne miało się personalizować nie tylko przez rozwój poszczególnych jednostek, ale także przez tworzenie całej doskonałej "communio personarum".

Następny, piąty rozdział, ukazuje, że Chrystus był brany w Polsce jako kamień węgielny życia społecznego. Naród polski od początku przyjął Chrystusa jako "swojego Boga" na miejsce bogów pogańskich. Miało powstać specjalne społeczeństwo chrześcijańskie. Razem z Chrystusem - prawzorem życia społecznego była Trójca święta. Człowiek był i jest rozumiany jako droga, którą kroczy Chrystus. Chrystus jest rozumiany ciągle jako sens życia jednostki i życia społecznego. W nim dokonuje się przekształcenie pogańskiego charakteru społeczno-politycznego na chrześcijański.

Według autora polska interpretacja mariologii i maryjności ma także wydźwięk społeczny (rozdział VI). Z jednej strony pobożność maryjna koncentruje się wokół Maryi, która jest jakimś mistycznym wzorem życia społecznego. Jest ona matką Kościoła, także polskiego, duchową matką narodu i wzorem społecznej służby. Mariologia ma także wiele z modelu rozwiązania kwestii społecznej.

Rozdział VII poświęca autor nauczaniu Prymasa S. Wyszyńskiego. Jego zdaniem Wyszyński stworzył koncepcję duszpasterstwa narodu w jego konkretnych, społecznych i politycznych warunkach. Odróżnił naród i państwo w znaczeniu świeckim i chrześcijańskim. Sformułował dwanaście praw narodu, przyjmując oryginalną koncepcję, że Kościół powszechny jest zapodmiotowany nie tylko w skali diecezji, ale także i w skali narodu. Stąd mówił o Kościele narodu, Kościele polskim. Naród analogicznie do jednostki uczestniczy w historii Jezusa Chrystusa, ma Matkę Bożą za swoją matkę duchową, współpracuje ale nie utożsamia się z państwem. Życie społeczno-polityczne znajduje swój wyraz w słowie chrześcijańskim lub w słowie świeckim.

Podobnie do Stefana Wyszyńskiego polski papież, Jan Paweł II, tworzy ideę swego powszechnego duszpasterstwa również nie tylko w skali diecezji, lecz narodów - mowa o tym obszernie w części ostatniej recenzowanego dzieła. Naród ze swoimi stosunkami społeczno-politycznymi jest integralną jednostką - przedmiotem duszpasterstwa Kościoła powszechnego i zarazem podmiotem. Sytuacja ta jest najwyraźniejsza w Europie, która ma być jedną i nierozzerwalną wspólnotą narodów chrześcijańskich. Polski profil duszpasterstwa, w aspekcie społeczno-politycznym, zdaje się mieć w tym rys prorocki w dzisiejszych czasach.

Nie oznacza to wcale polonizacji Kościoła powszechnego, ani Europy, ale oznacza konieczność uzupełniania chrześcijaństwa europejskiego, które było dotychczas raczej wyłącznie germańsko-galijskie. Przy tym wszystkie inne narody zachowują swój własny profil i autonomię oraz własne wartości. Chrześcijaństwo bowiem powszechne nie może być zredukowane do wybranego jednego narodu lub też grupy narodów.

Chrześcijaństwu powszechnemu odpowiada rodzina narodów świata, w której wszystkie narody są sobie równe i każdy musi być dostrzegany. Misja Kościoła polskiego sprowadza się do zdobycia polskiego doświadczenia chrześcijańsko-społecznego, podzielenia się tym doświadczeniem z Kościołem powszechnym i do śpieszenia ze służbą wszystkim narodom chrześcijańskim - stwierdza ksiądz Bartnik.

Postawa społeczno-polityczna w aspekcie chrześcijańskim Polski w procesie historii ukształtowała się jako umiarkowana (środkowa), wolna od megalomanii zapędów dyktatorskich. W rezultacie chrześcijaństwo w Polsce odgrywało ogromną rolę nie tylko wewnątrz-kościelną, ale było stale przekładane na język społeczno-polityczny ad extra. Tak było w czasach świetności polskiej w dawnych wiekach, ale szczególnie pozostało w latach upadku, zaborów i późniejszych wypadków dziejowych nieszczęść. Polacy zwracali się do Kościoła z zapytaniem, co on może im zaoferować w ramach ich potrzeb w określonej sytuacji, zwłaszcza w dziedzinie społeczno-politycznej.

Zdaniem autora omawianej książki Kościół w Polsce oferuje coś drogą pośrednią między kolektywizmem a indywidualizmem. Droga ta polega na wzajemnej personalistycznej reinterpretacji wartości chrześcijańskich na polityczne i wartości społeczno-polityczne na chrześcijańskie.

Z przedstawionej treści książki wynika, iż wychodzi ona na przeciw zapotrzebowaniom, bowiem na Zachodzie budzi się coraz mocniejsze zainteresowanie teologią polską. Dlatego należy się wdzięczność zarówno autorowi, jak też Katolickiemu Uniwersytetowi w Eichstatt oraz znanemu wydawnictwu Friedrich Pustet w Ratzbonie, że książka "Formen der politischen Theologie in Polen" mogła ukazać się w Niemczech¹.

Ks. Edward Walewander

Grzegorz Janusz, *Polonia w Republice Federalnej Niemiec*. Lublin 1990, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, ss. 362.

Problematyka dziejów ludności polskiej w Niemczech - tak przed jak i po II wojnie światowej - stanowi od lat przedmiot dociekań wielu polskich badaczy. Corocznie ukazuje się sporo artykułów, studiów a niekiedy i monografii, których przedmiotem są mniej lub bardziej pogłębione wyniki badań dziejów tej ludności. Poczesne miejsce w tych dokonaniach mają osiągnięcia badaczy lubelskich. Od kilkunastu lat własne wyniki studiów przedstawia dr Grzegorz Janusz, adiunkt w Zakładzie Badań Polonijnych Międzyuczelnianego Instytutu Nauk Politycznych UMCS. W sposób interesujący, aczkolwiek nie wolny od elementów dyskusyjnych, prezentuje próby odmiennej interpretacji dziejów Polonii w Republice Federalnej Niemiec. Czyni to w sposób udany, demonstrując poważną wiedzę i odwagę w formułowaniu własnych ocen. Już jego pierwsze publikacje o szkolnictwie polonijnym charakteryzowała rzeczowość i zarazem krytyczna analiza źródeł. Warto też dodać, że przygotował do druku pierwszą w literaturze polskiej monografię na temat Niemców w Polsce po II wojnie światowej.

¹ W 1991 r. w Lublinie wyszła polska wersja omawianej tu książki pt. *Idea polskości*.